

RATNI IZVJEŠTAJI LAVA TROCKOG BALKANSKI RATOVI 1912-1913*

Bilješka prevodioca

U jesen 1912. Lav Trocki (1879-1940), ruski marksistički teoretičar i revolucionar, poslat je na Balkan da izvještava za najpopularniji ljevičarski list u južnoj Rusiji *Kievskaya Mysl*. Njegovi izvještaji sa balkanskih bojišta objavljeni su kasnije u svesku VI nedovršenih *Sabranih djela* (Sochinenia) štampanih na ruskom jeziku između 1923. i 1927. Izvještaji o Balkanu i balkanskim ratovima prevedeni su na engleski 1980. i doživjeli nekoliko izdanja posebno između 1991. i 1993. tokom obnovljenih balkanskih ratova. Tekst koji slijedi govori o postupanju balkanskih država prema muslimanskom stanovništvu tokom 1912-1913 i o zavjeri šutnje ruske štampe o zločinima koje su počinili slavenski saveznici na Balkanu.

6. ZLOČINI ŠOVINIZMA I DEMOKRATIJE

- Iza zavjese -

Ovo je gotovo doslovno (pisao sam dok mi je diktirano) kazivanje jednog mog srpskog prijatelja. "Imao sam priliku - srećom ili nesrećom, teško je reći - dok je rat još trajao, da posjetim Skoplje

*Izvor: *The War Correspondence of Leon Trotsky: Balkan Wars 1912-1913*, tr. By Brian Pearce; ed. by George Weissman and Dunean William, New York: Pathfinder, 1993, pp. 267-272; 275-277; 285-287.

(Uskup), nekoliko dana nakon bitke kod Kumanova. Već s početka, od iritirajuće nelagode s kojom je moja molba za dozvolu kretanja primljena u Beogradu i vještačkih prepreka koje mi je postavljalo Ministarstvo rata, počeo sam da sumnjam da ljudi koji upravljaju tokom rata nemaju posebno čistu savjest, i da, tamo dolje, čine se stvari koje se vrlo malo slažu sa zvaničnom istinom vladinih saopćenja za štampu. Ovaj utisak, ili radije predosjećaj, dalje je ojačao kada sam u Nišu slučajno sreo jednog oficira koji je bio u Skoplju po nalogu Generalštaba. Ovaj oficir bio je dobar, pošten čovjek koga sam poznao dugo vremena. Međutim, vrlo brzo nakon što je saznao da idem u Skoplje i da sam, ustvari, dobio dozvolu da idem tamo, on reče sa neskrivenim neprijateljstvom da nema nikakvog razloga ići u Skoplje ako se nema posla tamo, da vlasti u Beogradu ne znaju šta čine kada dopuštaju 'strancima' da idu u Skoplje itd. U Vranju, na staroj srbijanskoj granici, nakon što je shvatio da ne želim da mijenjam svoju namjeru, oficir je promijenio svoj ton i počeo, na zaobilazan način, da me priprema za slike koje ću vidjeti kada dođem u Skoplje. 'Ovo su sve veoma neprijatne stvari ali, nažalost, one su neizbježne'. Primjedbe mog prijatelja uključivale su, naravno, spominjanje državnih potreba. Sve ovo, moram priznati, učinilo me je još više sumnjičavim. To znači, razmišljao sam, da zlodjela o kojima je glas već došao do Beograda, nisu bili slučajni, pojedinačni i izdvojeni događaji, pošto ih je jedan ugledni oficir objašnjavao kao rezultat 'potreba države'. Neko bi morao imati podatke o njima. Ko? Vojne vlasti? Ili vlada također? Odgovor na ovo pitanje dobio sam vrlo brzo, nakon dolaska u Skoplje.

Strahote su počele odmah nakon što smo prošli staru granicu. U pet sati poslije podne približili smo se Kumanovu. Sunce je zašlo i počeo je da pada mrak. Što je nebo postajalo tamnije to su svjetliji postajali strašni bljeskovi vatre koja se penjala uvis. Gorjelo je sve oko nas. Cijela albanska sela pretvorena su u vatrene stubove - daleke i bliske sve do željezničke pruge. Ovo je bio prvi stvarni istinski primjer nemilosrdnog međusobnog uništavanja među ljudima, koji sam vidio u ratnoj zoni. Nastambe, imovina sticana od strane očeva, djedova i pradjedova nestala je u plamenu. U svojoj punoj plamenoj monotoniji ova slika nas je pratila cijelim putem do Skoplja. Tamo smo doputovali u deset sati naveče. Sišao sam iz marvenog vagona u kome sam putovao. Cijeli grad je bio tih - na ulicama

nigdje žive duše. Jedino tu ispred željezničke stanice bila je grupa vojnika iz koje je dopirao pijani glas. Svako ko je doputovao vozom otišao je svojim putem, ostavljajući me samog na stanici. Otišao sam do grupe vojnika. Četiri vojnika držali su bajonete na gotovs, a u sredini grupe stajala su dva vrlo mlada Albanci u bijelim kopicama. Jedan pijani neredovni vojnik - komitadži (četnik) - držao je u jednoj ruci kamu (makedonski bodež), a u drugoj flašu rakije. Komitadžija je izdavao naredjenja. "Dolje!" Albanci polumrtvi od straha pali su na koljena. "Gore!" Ustali su. To se ponovilo nekoliko puta. Zatim je komitadžija, prijeteći i psujući, uperio vrh svoga bodeža u grla i grudi svojih žrtava; onda ih prisilio da piju rakiju, a zatim ... ih poljubio. Opijen moći, rakijom i krvlju, zabavljao se, igrajući se sa njima kao što se divlja zla mačka igra sa miševima. Isti trikovi, ista psihologija. Ostala tri vojnika, koji nisu bili pijani, stajali su mirno i pazili da Albanci ne bi pobjegli ili pokušali da se opiru, tako da komitadži može potpuno da uživa u svojoj zabavi. "Oni su Arnauti", jedan vojnik mi reče u poverljivom tonu. "Sad će ih isjeći".

U strahu se brzo udaljih od ove grupe. Nije bilo smisla pokušati zaštititi Albance. Oni su mogli biti spašeni od ovih vojnika i komitadžije samo oružanom silom... Sve ovo se događalo na željezničkoj stanici gdje je voz tek došao. Pobjegao sam, pretpostavljam, da ne čujem bolne jauke i molbe za pomoć ...

U gradu, ili, preciznije, na ulicama, bilo je tako tiho kao da je mjesto napušteno. Sva vrata i kapije bili su zatvoreni već od šest sati poslije podne. Sa dolaskom noći komitadžije su počinjale svoj posao. Provaljivali su u turske i albanske kuće i obavljali u svakom slučaju isti zadatak: pljačku i ubijanje. Skoplje je imalo 60 hiljada stanovnika od kojih su polovinu činili Albanci i Turci. Neki od njih su sigurno bili izbjegli ali je pretežna većina ostala. I sada, noću, protiv njih je vršena odmazda.

Dva dana prije mog dolaska u Skoplje, prva stvar koju su stanovnici izjutra vidjeli, kada su se probudili, bila je gomila albanskih leševa sa odrubljenim glavama ispod glavnog mosta na Vardaru, u samom centru grada. Neki kažu da su to bili mjesni Albanci koje su ubile komitadžije, drugi da su to leševi koje je Vardar donio do mosta. U svakom slučaju bilo je jasno da ti ljudi odrubljenih glava nisu bili ubijeni u borbi ...

Skoplje je postalo jedan obični vojni logor. Stanovništvo, posebno muslimani, su se krili i na ulicama se jedino mogu vidjeti vojnici. Među masom vojnika vide se srpski seljaci koji su došli iz svih dijelova Srbije. Navodeći da su došli da traže svoje sinove i braću, oni prelaze Kosovo-polje i počnu pljačkati. Razgovarao sam sa trojicom ovih torbara. Oni su došli iz Šumadije, u centru Srbije, pješice preko Kosova polja. Najmlađi među njima, nizak čovjek, "neustrašive" vrste, hvalio se da je u polju ubio dva Arnauta svojom brzometnom puškom. 'Bila su četvorica, ali su dvojica uspjela da pobjegnu'. Njegovi saputnici, stariji seljaci, potvrdiše priču. 'Jedna stvar nije dobra', žale se. 'Nemamo dovoljno novca uza se. Ovdje se može uzeti dosta volova i konja. Vojnička plata je dva dinara (75 kopejki). Vojnik ode u prvo albansko selo na koje naiđe i dovede ti dobrog konja. Preko vojnika možeš dobiti par volova, dobrih volova, za dvadeset dinara.' Iz područja oko Vranja stanovništvo je masovno krenulo prema albanskim selima, da uzima što god nađu. Seoske žene su nosile na svojim leđima čak i vrata i prozore sa albanskih kuća.

Dva vojnika dođoše do mene. Oni su u četi koja razoružava Albance po selima. Jedan vojnik upita gdje može da promijeni zlatnu liru. Upitah ga da mi je pokaže, pošto nikad nisam vidio taj turski novac. Vojnik pogleda oprezno okolo, zatim izvadi liru iz novčanika, prateći to znakom da ima još toga u novčaniku, jedino ne želi da se to zna. A jedna turska lira je, kao što znate, vrijedna 23 franka.

Tri vojnika prođoše kraj mene. Slušao sam njihov razgovor. 'Ubio sam ne znam koliko Albanaca', jedan reče, 'ali ni na jednom od njih nisam našao što bi bilo vrijedno uzeti. A onda kada sam posjekao jednu bulu (mlada turska žena), našao sam na njoj deset zlatnih lira'.

Oni o ovim stvarima ovdje razgovaraju prilično otvoreno, mirno, nezainteresovano. To je nešto uobičajeno. Ljudi ne shvataju kakvu im je veliku unutrašnju promjenu donijelo nekoliko dana rata. Može se vidjeti u kom obimu čovjek zavisi od okolnosti. U uslovima organizovane brutalnosti rata, ljudi brzo postaju brutalizovani a da to i ne shvate.

Jedan vod vojnika marširao je glavnom ulicom Skoplja. Jedan pijan i po svim znakovima poluludi Turčin dobacio im je kletve. Vojnici su se zaustavili, postavili Turčina ispred najbliže kuće i strijeljali ga na mjestu. Vod je produžio dalje kao i masa na ulici. Stvar je gotova.

Te večeri u jednoj krčmi sreo sam jednog narednika koga sam poznavao. Njegova jedinica bila je stacionirana u Ferizoviću, centru Albanaca u Staroj Srbiji. Sa svojim ljudima, narednik je provukao veliki opsadni top tokom defilea iz Kočana do Skoplja, odakle će biti poslat vojsci koja opsjeda Edirne.

‘I šta sada radiš u Ferizoviću, među Albancima?’, upitao sam.

‘Pečemo piliće i ubijamo Arnaute. Ali umorili smo se od toga’, dodade zijevajući, prateći svoje riječi znakom dosade i zamora. ‘Ima veoma bogatih ljudi među njima. Blizu Ferizovića ušli smo u jedno bogato selo sa kućama kao tvrđavama. Ušli smo u jednu kuću. Vlasnik je bio bogat stariji čovjek koji je imao tri sina, znači bila su njih četvorica i mnoštvo žena. Sve smo ih izveli iz kuće, poredali žene i isjekli muškarce pred njihovom očima. Žene nisu naricale; kao da za to ništa nisu marile. Samo su nas zamolile da im dozvolimo da odu u kuće i da pokupe svoje ženske stvari. Dozvolili smo im. Svakom od nas dale su lijepe poklone. A zatim smo zapalili cijelo mjesto’.

‘Ali, kako se možete tako brutalno ponašati’, upitao sam, šokiran njegovom pričom.

‘Ne znam ni sam - na to se navikneš. Neko drugo vrijeme, istina, ne bih bio u stanju, naprimjer, da ubijem starog čovjeka ili nevino dijete. U ratno doba, kao što znate, komandir vam daje naređenja i vi morate da ih izvršavate. Mnogo stvari kao što je ova desilo se nedavno. Dok smo teglili taj top u Skoplje, naišli smo na putu na pokrivena kola u kojima su ležala četiri čovjeka pokrivena do pasa. Odmah sam osjetio miris joda. Nešto je bilo sumnjivo tu, mislio sam. Zaustavio sam kola, upitao ih ko su i kuda idu. Šutili su, praveći se da ne razumiju srpski. Sa njima je bio samo kočijaš, Ciganin, i on objasni da su sve četvorica Albanci koji su učestvovali u borbama kod Mrdare; da su ranjeni u noge i da su sada na putu kućama. Znači, sve je bilo jasno.

‘Silazite’, rekao sam. Razumjeli su šta to znači, ali su se opirali, nisu željeli da siđu sa kola. Šta da se čini? Stavio sam bajonet na pušku i završio sa sve četvoricom u kolima ...’

A ja sam poznavao ovog čovjeka. Bio je konobar u Kragujevcu. Momak bez nekakvih posebnih kvaliteta. Neratoboran po prirodi. Konobar kao i mnogi konobari u drugim mjestima. Jedno vrijeme

pripadao je čak sindikatu konobara. Bio je i sekretar za jedno kraće vrijeme, a zatim je to napustio... A sada pogledajte u šta su ga pretvorile dvije ili tri sedmice rata.

Zašto se ponašate kao banditi! Ubijate i pljačkate bez ikakve razlike!; uzviknuo sam ustuknuvši sa krajnjom fizičkom odvratnošću od čovjeka sa kojim sam govorio.

Narednik se neugodno osjećao. Nešto mu je, očigledno, palo na pamet, razmišljao je i upoređivao. A zatim, da sebe opravda, izgovorio je, ubijeden i ozbiljan, frazu koja je bacila još mračnije svjetlo na sve što sam vidio i čuo.

‘Ne, nije to tako. Mi, redovna vojska, striktno poštujemo određene granice i nikada ne ubijamo lica ispod 12 godina. O komitadžijama ne mogu ništa reći zasigurno. Oni su posebno pitanje. Ali, mogu da jamčim za vojsku.’

Narednik nije želio da jamči za komitadžije. I stvarno, oni nisu priznavali nikakve granice. Rekrutovani većinom od besposlenjaka, nesposobnjakovića, zlih beskorisnih elemenata - uglavnom sa društvenog dna - oni su od ubijanja, pljačke i nasilja načinili divlju zabavu. Njihova djela govorila su suviše glasno protiv njih - čak su i vojne vlasti osjećale se neprijatno zbog krvavih bahanalija kojim se ustanička borba degenerisala, te su preduzeli odlučne mjere: ne čekajući da se rat završi, razoružali su komitadžije i poslali ih kućama.

Nisam bio više u stanju da izdržim ovu atmosferu, nisam imao stomak za to. Politički interes i strašna moralna znatiželja - da vidim vlastitim očima kako se te stvari čine - potpuno su nestali. Sve što je ostalo bila je samo jedna želja, da odem odatle što je moguće prije. Ponovo sam se našao u marvenom vagonu. Gledao sam široke ravnice oko Skoplja: kakva ljepota, kakva širina, ljudi bi mogli živjeti lijepo ovdje, ali i pored toga ... dobro, kakva korist govoriti, vi sami znate ove ideje; jedino su one na tom mjestu nadolazile mi deseterostruko jače. Petnaest minuta nakon što je voz napustio stanicu, pogledao sam vani i ugledao, oko dvjesto jardi od željezničke pruge ležao je leš sa fesom na glavi, licem okrenutim zemlji, i raširenih ruku. Oko pedeset jardi prema željezničkoj pruzi stajala su dva srpska stražara, dio snaga koje su čuvale prugu; oni su pričali, smijali se,

jedan je pokazivao leš. Očigledno, bilo je to njihovo djelo. Dalje, dalje, samo da idem dalje od ovog mjesta!

Nedaleko od Kumanova, na livadi blizu željezničke pruge, vojnici su kopali veliku jamu. Upitao sam čemu to. Rekli su mi da se jama sprema za neko pokvareno meso koje se nalazilo u petnaest ili dvadeset kamiona koji su stajali po strani. Vojnici, kako se ispostavilo, nisu željeli da uzmu svoja sljedovanja mesa. Sve što su trebali, čak i više, uzimali su direktno iz albanskih kuća: mlijeko, sir, med. 'U to vrijeme pojeo sam više meda na račun Albanaca nego ikada u svom životu ranije;' rekao mi je jedan vojnik koga sam poznao. Svaki dan vojnici su klali volove, ovce, svinje, kokoši i jeli ih, bacajući ostatke ustranu. 'Nama ne treba meso', jedan intendantski oficir mi je rekao. 'Nama nedostaje hljeba. Pisali smo stotinu puta u Beograd da nam ne šalju meso, ali oni to nastavljaju da čine u skladu sa nekim rutinskim postupkom.'

Ovako stvari stoje kada ih posmatrate izbliza. Meso truhne, ljudsko meso kao i goveđe, sela su postala stubovi plamena; ljudi iskorjenjuju 'lica iznad 12 godina'; svako je brutalizovan, gubeći svoj ljudski izgled. Rat se otkriva kao, prvo i najvažnije, jedno zlo, samo ukoliko podignete jedan kraj zavjese koja visi ispred dijela vojničke hrabrosti ..."

Kievskaya Mysl No. 355
23. Decembar, 1912.

- U novim pokrajinama -

Loše vijesti dolaze iz osvojenih pokrajina. Prvo su nam govorili samo o poklicima oduševljenja oslobođenog stanovništva, patriotskim govorima, novoimenovanim administratorima. Ali, poklici i patriotski govori su zamrli, a kaos i pometnja su ostali. Već i prije rata u Makedoniji je bilo elemenata dovoljnih za društvenu dezintegraciju i političku anarhiju. Ustanička borba i dinamitaški napadi dali su vojnički oreol ovim elementima i izgradili im uvjerenje da im je sve dozvoljeno. Privremeno,

rat ih je upio. Sada su, međutim, ponovo izašli na površinu, temeljito iskvareni iskustvom rata.

Došla mi je do ruku kopija pisma koje je napisao jedan činovnik poslat u Štip da organizuje filijalu nacionalne banke. Pismo je tako rječito da ga ovdje navodim u cjelini.

“Doputovao sam prije četiri dana i već sam zažalio što sam uopće došao. Ovdje sam našao užasne stvari. Nisam ni sanjao da su takve stvari moguće. U šest sati navečer cijeli grad je mrtav. Turske i jevrejske kuće, koje ovdje čine polovinu grada, potpuno su prazne. Svi dućani i kuće u tom dijelu grada su opljačkani ili uništeni. Pljačke i ubistva stalno se dešavaju. Na moje oči, drugog novembra u podne, oko 20 ili 25 četnika i skitnica napali su jednog Jevreja, starog oko 60 ili 70 godina, i razmrskali mu glavu. Ja sam se umiješao i počeo da zovem policiju. ‘Zgrabite ga, i on je također Jevrej!’, povikali su. Počeli su me proganjati, pa sam morao da bježim. Zaključao sam se u svoju sobu na prvom spratu, izvukao revolver, što je učinio i vlasnik stana gdje sam stanovao. Razbojnici su počeli navaljivati na kapiju, ali je kapija bila dosta čvrsta. Moja žena, koja je ostala vani, pokušala je da se sakrije u podrum. Kada su moji progonitelji shvatili da ja nisam tamo, prestali su da me traže. Nakon kratke opsade, razbojnici su se povukli. Poslao sam po gradonačelnika, načelnika okružne uprave, šefa policije i komandira ustanika. U roku od sat vremena, između dvanaest i petnaest članova ‘vođstva’ okupilo se u mojoj sobi. Bez teškoća je ustanovljeno ko je ubio starog čovjeka: neki poznati ustanici, zajedno sa nekoliko razbojnika u ruhu novoprimitljenih članova ustaničke jedinice. Niko od njih, međutim, nije bio kažnjen. Ovdje nema vojske, a ovi ‘ustanici’ su potpuni gospodari situacije. Neke ustaničke vođe tokom ovog perioda prigrabili su imovine i novca do vrijednosti tri ili četiri hiljade lira (jedna lira je vrijedna 23 franka). U Radovištu se sumnja da lokalni šef policije tajno saraduje sa ovim bandama.

To je strašna situacija! Nekada, kad vidite kako su miroljubivi turski seljaci poklani bez ikakvog razloga, njihova imanja oduzeta a njihove žene i djeca ostavljeni da umiru od gladi, srce vam se kida od žalosti. Između Radovišta i Štipa blizu 2 000 turskih izbjeglica, većinom žena i djece, umrlo je od gladi - doslovno od gladi ...”

Sedamdesetogodišnji starac sa razmrskanom glavom, hiljade žena i djece umrlih od gladi, revolucionarni ustanici degenerisani u banditske skupine, sreski šef policije kao zaštitnik pljačkaša - ovo je slika života u jednoj oslobođenoj pokrajini. Kada se nađu u ovakvoj atmosferi, novi administratori na svaki način uvijek iskazuju Katov heroizam. Ograničenja samovolje su loše definisana, a mogućnosti brzog bogaćenja su suviše izazovne. "Reci N.N.", jedan činovnik piše drugom, "da se zemlja može jeftino kupiti ovdje, posebno u Ovče-polju." Turci su izbjegli, napustili svoje posjede i grabljenje turske zemlje je sada u punom jeku. Dalekovidni ljudi već su našli svoj put u nove pokrajine, razgledaju okolo i njuše nove mogućnosti. Mnogi bugarski vojnici su zamišljali, ne bez ohrabrenja odozgo, da će napuštene zemlje biti njima date. Kada su imali slobodan dan, zagledali bi zgodno zemljište i postavljali svoje međaše ... Ovi momci su griješili. Oni će donijeti kućama sa vojnog pohoda par turskih tričarija, ranjenu ruku, okrutni reumatizam da ih prati do kraja života. Zemlja će otići čorbadžijama, bogatim i dalekovidim politikantima. Danas, nova vlasnička prava su ustanovljena i nepovredive 'granice' vlasništva uspostavljene.

Za kratko vrijeme, međutim, žestoki građanski rat će započeti, građanski rat u kome će ustanici trebati da kažu svoju zadnju riječ. Ali iznad svega, uspostavljanje poretka u 'osvojenim pokrajinama' donijeće novi teret radnom stanovništvu Bugarske.

- Jedno vanparlamentarno pitanje gospodinu N. Miljukovu* -

Gospodine poslanice,

Vi ste jedan od inicijatora i inspiratora onoga što je poznato kao 'neoslavenski pokret', koji nastupa u ime ništa manje nego najvažnijih općih principa civilizacije, humanizma, i nacionalne slobode.

* Pavel Nikolaevič Miljukov (1859-1943), ruski historičar i političar; osnivač i vođa glavne ruske liberalne stranke - Ustavne demokratske partije (Kadeti). Bio je urednik partijskog nezvaničnog glasila *Reč* i vodja delegacije Kadeta u četvrtoj Dumi (od 1912) kada mu je Trocki napisao ovo pismo. Poznat je po svojoj slovenofilskoj orijentaciji. (Op. Prev.)

Vi ste često, kako na stupcima štampe tako i za govornicom Dume, uvjerali balkanske saveznike - tj. dinastije i dinastijske klike koje vladaju Balkanom - o nepromijenjenim simpatijama takozvanog ruskog društva za njihovu kampanju "oslobođenja".

Nedavno, tokom prekida vatre, vi ste imali političko putovanje na Balkan; posjetili ste nekoliko centara i, što je posebno važno, otišli ste u pokrajine nedavno osvojene od strane saveznika.

Niste li čuli tokom vaših putovanja - moramo pretpostaviti da bi to bilo za vas interesantno - o monstruoznim aktima brutalnosti koje su počinili pobjedonosni vojnici saveznika uzduž svog bojnog puta, ne samo protiv nenaoružanih turskih vojnika, ranjenika ili zarobljenika, nego i protiv miroljubivih muslimanskih stanovnika, staraca i starica, i bespomoćne djece?

Ako ste čuli - a niste mogli da ne čujete! - onda zašto šutite?

Zašto šuti vaša rječita *Reč*.

Nisu li vas činjenice, neosporne i neporecive, prisilile da zaključite da su Bugari u Makedoniji i Srbi u Staroj Srbiji, u svom nacionalnom žaru da isprave podatke u etnografskim statistikama koji nisu za njih povoljni, jednostavno se angažovali u sistematskom uništavanju muslimanskog stanovništva u selima, gradovima i srezovima?

Šta imate da kažete u pogledu ovih metoda za osiguranje pobjede slavenskog elementa? Nećete li se složiti da je zavjera šutnje od strane svih naših 'vodećih' novina - vladine *Rossiya*, zmijskog patriotskog *Novoye Vremya*, umjerenog prednjačkog *Russkaya Mova*, tamburaškog *Russkoye slovo* i *Reč*, koja uvijek nastoji da izgleda uzvišeno - da ovaj međusobni dogovor o šutnji čini sve vas saputnicima i moralnim učesnicima u bestijalijama koja će ostaviti mrlju beščašća na našoj cijeloj epohi?

Nisu li, u ovim okolnostima, vaši protesti protiv turskih zlodjela - koje ja ne nastojim uopće da negiram - slični odvratnom ponašanju fariseja: proističući, mora se pretpostaviti, ne iz opštih principa kulture i humanosti nego iz golih kalkulacija imperijalističke nezajazljivosti? Zar vam nije jasno da šutljiva popustljivost 'vodećih ruskih partija' prema bugarskim i srpskim zločinima, sada - kada su balkanski saveznici obnovili vojne operacije - olakšava ovim posljednjim da se angažuju u njihovom kainovskom djelu

daljih masakara naroda Polumjeseca u interesu 'kulture' Krsta? Možete li odgovoriti na ova jednostavna i jasna pitanja, gospodine poslanice?

Ili ste vi konačno naučili da saberete dva plus dva, i nađete dovoljno odlučnosti da zaključite da je vođa 'odgovorne' opozicije, budući da je pristao da djeluje kao posrednik između petrogradske diplomatije i balkanskih dinastija, na taj način prihvatio svoj dio odgovornosti pred javnim mnijenjem svoje vlastite zemlje, za rasporene stomake turske djece i poklane vratove starih muslimana.

Ako je to tako, vama drugo ništa ne preostaje nego da šutite. Ali u tom slučaju vaša šutnja imaće snagu osude koju vaši govori nikada nisu posjedovali!

Luč No. 34 (110)
30. Januar, 1913.

Prijevod: Fikret Karčić